

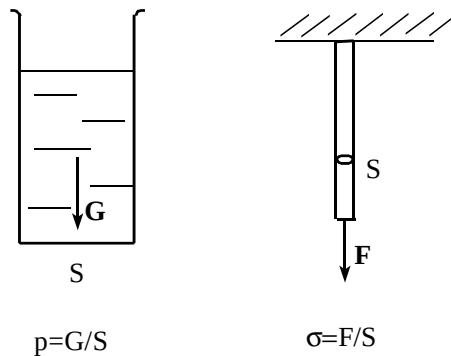
11. WŁASNOŚCI SPRĘŻYSTE CIAŁ

Efektem działania siły może być przyspieszanie ciała, ale może być także jego deformacja. Przykładami tego ostatniego są np.: rozciąganie gumy a także zginanie lub rozciąganie pręta. Związki między przyłożonymi do ciała siłami i wynikłymi zmianami rozmiarów i kształtu ciała opisuje się w postaci wielkości znormalizowanych. Wprowadzamy więc następujące pojęcia:

Ciśnienie (lub naprężenie normalne):

$$p = \sigma = \frac{F}{S}$$

gdzie S jest powierzchnią przekroju poprzecznego ciała, prostopadłą do kierunku działającej siły F .

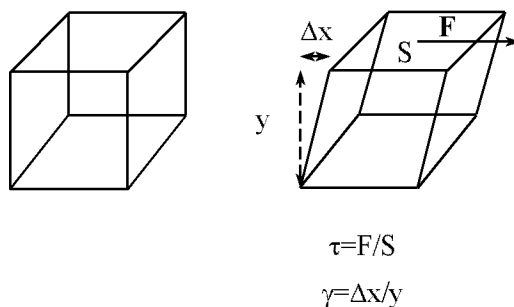

Przykładowo słup wody o ciężarze G wywiera na dno naczynia o powierzchni S ciśnienie $p=G/S$. Z drugiej strony rozciągając siłą F pręt o przekroju poprzecznym S , wytwarzamy naprężenie $\sigma=F/S$.

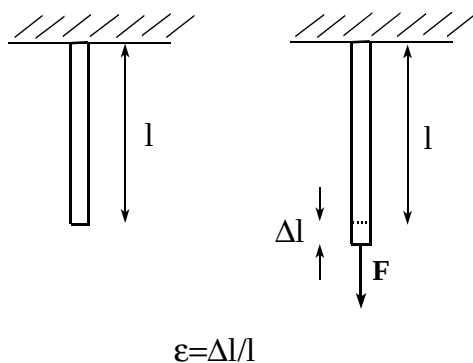
Naprężenie ścinające

$$\tau = \frac{F}{S}$$

gdzie S jest powierzchnią styczną do kierunku działającej siły. Pod wpływem naprężenia stycznego sześcián deformowany jest do kształtu równoległoscianu.

Wydłużenie lub skrócenie względne (odkształcenie normalne):

definiujemy jako:

$$\epsilon = \frac{\Delta l}{l}$$

gdzie Δl jest wydłużeniem ciała w wybranym kierunku, jeśli długość początkowa wynosiła l . Odkształcenie takie nazywamy odkształceniem normalnym. Wystąpiło ono pod wpływem naprężenia normalnego σ przyłożonego do pręta ($\sigma = F/S$).

Odkształcenie postaci (ścinające):

$$\gamma = \frac{\Delta x}{y}$$

gdzie Δx jest prostopadłym (ścinającym) przemieszczeniem odcinka o długości początkowej y (patrz rysunek). Odkształcenie takie występuje pod wpływem naprężenia ścinającego $\tau = F/S$.

Prawo Hooke'a (1676)

Zależność między przyłożonymi siłami a uzyskaną deformacją sprężystą ciała została po raz pierwszy ilościowo opisana przez angielskiego fizyka Roberta Hooke'a (1635-1703).

Dla naprężenia i odkształcenia normalnego:

$$\sigma = E\varepsilon$$

gdzie E jest modułem Younga. Jest to relacja opisująca test rozciągania ciała.

Dla naprężenia i odkształcenia ścinającego:

$$\tau = G\gamma$$

gdzie G jest modułem sztywności. Relacja ta opisuje deformację ścinającą; zmienia ona np. kąty między krawędziami ciała o kształcie sześcianu czy prostopadłościanu.

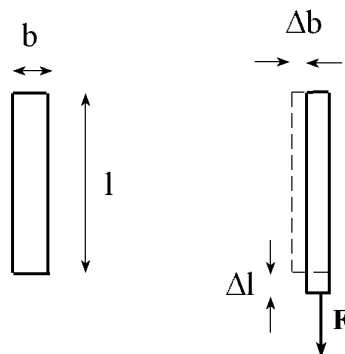
Oprócz odkształceń normalnych i ścinających wystąpić może także względna zmiana objętości ciała ($\Delta V/V$) pod wpływem ciśnienia hydrostatycznego p. Ilustracją takiej sytuacji jest włożenie napompowanego balonika pod wodę; ciśnienie wody spowoduje skurczenie balonika. Prawo Hooke'a dla takiego typu deformacji ma postać:

$$p = -K \frac{\Delta V}{V}$$

Występujący tu współczynnik proporcjonalności K nazywa się modułem sprężystości objętościowej (lub modułem ściśliwości). Znak minus w powyższym równaniu uświadamia nam, że zmiana objętości ΔV jest ujemna.

Uwaga: odkształcenia poprzeczne

Dokładniejsze badania zmian rozmiarów ciała podczas deformacji elastycznej pokazują, że np. wydłużeniu pręta (w kierunku przyłożonej siły) towarzyszy skrócenie wymiarów w kierunkach poprzecznych.

Okazuje się, że zmiana wymiaru poprzecznego ($\Delta b/b$) jest proporcjonalna do względnego wydłużenia ($\Delta l/l$) w kierunku działającej siły:

$$\frac{\Delta b}{b} = -\nu \frac{\Delta l}{l}$$

Stała proporcjonalności ν to *współczynnik Poissona*, zaś znak minus występuje dlatego, że zmiana wymiaru poprzecznego pręta (Δb) jest ujemna (na ogół). Typowa wartość współczynnika Poissona dla metali to $\nu \approx 0.3$.

Stałe elastyczne ciała izotropowego

Omówione przez nas współczynniki: E (moduł Younga), G (moduł sztywności), K (moduł sprężystości objętościowej) czy ν (współczynnik Poissona), to stałe charakteryzujące własności elastyczne ciał. Najprościej jest opisać te własności w przypadku ciał izotropowych, tzn. takich dla których dana własność fizyczna ma taką samą wartość we wszystkich kierunkach (na przykład stała wartość modułu Younga niezależnie od kierunku w którym rozciągamy ciało). Własności elastyczne ciała izotropowego zdefiniowane są jednoznacznie przez podanie dwóch wybranych stałych elastycznych, np. E i G . Można również wybrać inne pary stałych. Wynika stąd, że poznane przez nas cztery stałe elastyczne są ze sobą powiązane. Tak też jest w rzeczywistości i między tymi stałymi zachodzą np. dwie następujące relacje:

$$E = 3K(1 - 2\nu)$$

$$E = 2G(1 + \nu)$$

Na koniec, zobaczmy jakie są typowe wartości stałych elastycznych. Współczynnik Poissona jest bezwymiarowy, natomiast pozostałe stałe wyrażone zostały w GPa ($1 \text{ Pa} = 1 \text{ N/m}^2$):

Materiał	E (GPa)	K (GPa)	G (GPa)	ν	Granica wytrzymałości (GPa)
Aluminium	70	73	27	0.34	0.1
Stal (Fe- α)	208	166	81	0.29	1.3
Mosiądz	98-112	40	26 – 36	0.3 – 0.4	0.3 – 0.5
Ołów	16	41	5.6	0.44	0.015
Duraluminium	70	200	26	0.31	0.4
Miedź	123	137	46	0.34	
Sód	8.9	8.2	3.4	0.32	

W tabelce tej podano również dla kilku metali tzw. granicę wytrzymałości. Jest to maksymalna wartość naprężenia normalnego jakiemu może być poddana próbka; powyżej niego próbka ulega przewężeniu, a następnie zerwaniu.

Poniżej pokazano typową krzywą rozciągania materiału metalicznego. Krzywa ta jest ważną

charakterystyką materiału i podaje ona zależność przyłożonego naprężenia normalnego (σ) w funkcji uzyskanego wydłużenia względnego (ϵ). Początkowy stromy, liniowy odcinek to deformacja sprężysta (elastyczna), która jest odwracalna, tzn. po odjęciu siły ciało wraca do początkowego kształtu. Powyżej charakterystycznego punktu zwanego *granica plastyczności* pojawia się nieodwracalna *deformacja plastyczna* (tzn. wydłużenie pozostaje po odjęciu sił odkształcających ciało). Dla metali granica plastyczności występuje przy odkształceniach rzędu 0.001 (czyli przy wydłużeniach około 0.1 %). Podczas deformacji plastycznej kawałki krystalitów tworzących ciało przemieszczają się (nieodwracalnie) względem siebie w deformacji typu ścinającego (w zjawiskach poślizgu krystalograficznego oraz bliźniakowania). Ten zakres deformacji jest już na ogół niedopuszczalny dla konstrukcji mechanicznych, dlatego każdy inżynier tak projektuje swoje urządzenia, aby pozostawały one w zakresie odwracalnej deformacji elastycznej.

